

طراحی میادین محلی جهت ارتقاء کیفی و حفظ هویت تاریخی (مورد پژوهی: میدان مرکزی قرامملک تبریز)^۱

دریافت مقاله: ۹۸/۴/۲۷ پذیرش نهایی: ۹۸/۸/۱۰

صفحات: ۹۱-۱۱۲

سارا قهری لکلو: دانشجوی دکترای طراحی شهری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، تبریز، ایران.

Email: saraghahri1@gmail.com

رسول درس خوان: استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، تبریز، ایران.^۲

Email: darskhan.s@gmail.com

چکیده

امروزه از اهمیت میادین که روزگاری محل تعامل ساکنین شهر بوده کاسته شده و ماهیت آن به کلی تغییر کرده است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی پارامترهای مؤثر بر ارتقاء کیفیت فضا و حفظ هویت تاریخی میدان و ساماندهی میدان از طریق ارائه راهکارهای علمی و عملی جهت ارتقاء کیفی فضا و حفظ هویت تاریخی انجام شد. تحقیق حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و جامعه آماری در پژوهش حاضر افراد حاضر در میدان می‌باشد. نمونه‌گیری تصادفی از افراد با سنین و بینش‌های مختلف پس از شروع با حداقل تعداد، تا زمانی ادامه پیدا کرد که به اشباع نظری در حیطه تحقیق برسیم. ابزار گردآوری اطلاعات به صورت میدانی و کتابخانه‌ای می‌باشد. تحلیل در قالب پرسشنامه باز و بسته محور بوده که روایی پرسشنامه به صورت روایی صوری (نظرات کارشناسان) مورد بررسی قرار گرفته و با استفاده از تکنیک swot واژ طریق نرم افزار spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از میان آیتم‌های مختلف جهت خاطره‌انگیزی میدان، نام میدان قرامملک با ۵۹,۳ درصد یادآور قدمت تاریخی و با ارزش بودن فضاست و با نام بردن این فضا، یک مکان تاریخی و سرزنش در ذهن افراد مجسم می‌شود. مجموع عوامل و کاربری‌ها از جمله مسجد جامع، حمام تاریخی، جاده ابریشم و ... در ایجاد هویت فضای میدان تأثیرگذار بوده است. جاده ابریشمی که در گذشته از این محدوده عبور می‌کرد و امروزه خبری از آن نیست، تأثیر منفی در تصویر ذهنی افراد داشته است. با طراحی و بهبود وضعیت کیفی فضا می‌توان میدان را به یک فضای جمعی جهت ارتقاء سطح روابط اجتماعی، که قشراهای مختلف مردمی بتوانند حضور پیدا کنند تبدیل کرد و تقویت و پیوند فضایی و بصری عناصر سازنده میدان می‌تواند در ایجاد مرکزیتی جاذب برای محله مؤثر باشد.

کلید واژگان: میادین محلی، ارتقاء کیفی، هویت تاریخی، قرامملک

۱. این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان "طراحی شهری میدان مرکزی قرامملک تبریز با تأکید بر ارتقاء کیفی فضای شهری و حفظ هویت تاریخی" با راهنمایی جناب آقای دکتر رسول درس خوان در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز می‌باشد.

۲. نویسنده مسئول: تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و هنر

مقدمه

میدان عرصه نمایشی است برای زندگی یک شهر، از حرکت، کوشش و تلاش برای زندگی و سرزنشگی شهروندانش خبر می‌دهد. میدان با طرح و ترکیبیش به شهر هویت می‌بخشد. اگر شهری را می‌خواهید بشناسید از میدانی که مقصد عام است دیدن کنید. شهر در آینه کوچک میدان‌هاش به کمال منعکس است. میدان به عنوان یک عنصر دیرپای شهری، در ابعاد و اشكال مختلف وجود داشته و صحنه و عرصه‌ی تاریخ جوامع اسکان یافته بوده است. اما این نوشه بر آن نیست تا به ظرایف و پیچیدگی‌های تاریخی و اجتماعی که میدان و سیر تکامل آن را در برگرفته بپردازد بلکه بررسی دوباره و ارزیابانه، از دیدگاه حرفه‌ای و طراحی شهری به این عنصر نیازمند شهریست، تا بینیم بر میدان‌هایی که داشته‌ایم چه می‌گذرد؟ (ابراهیمی، ۱۳۸۸).

امروزه مسئله یکتواختی و بی‌هویتی فضاهای شهری از جمله مسائلی است که به تازگی توجه کارشناسان و طراحان و متخصصان فضاهای شهری را به خود جلب کرده است. متأسفانه بیشتر فضاهای شهری امروزی از جمله میدان‌ها مطلوبیت و کیفیت لازم را ندارند و از نظر بصری جذابیتی در بیننده ایجاد نمی‌کنند. فضای شهری در صورت داشتن مطلوبیت و جذابیت بصری میل و رغبت بیشتری را در افراد و بازدیدکنندگان برای ماندن در آن فضا ایجاد می‌کند؛ در غیر این صورت حضور در میدان نوعی حس بیگانگی برای حاضران به همراه خواهد داشت و تمایل به ماندن در فضا را از بین خواهد برداشت؛ در نتیجه فضا به عنصری بی‌هویت بیگانگی خواهد شد که مردم هنگام حضور در آن عاری از حس تعلق خواهد بود (رحیمی، ۱۳۹۷). در هر نقطه از تراکم جمعیتی، خانواده، شهر و یا متropolیس، زندگی گروهی انسان‌ها گاه نیازمند عملکردهای جمیعی خاصی است که گردهمایی عده‌ی کثیری از ساکنان را ناگریز می‌سازد. از دیرباز وجود یک نقطه‌ی تجمع مرکزی برای اجتماع و داد و ستد آسانترین و منطقی‌ترین راه حل برای جوابگویی به این نیاز بوده است. در ایران امروز دیگر میدانی به طرح سنتی ساخته نمی‌شود و میادینی که برپا شده و می‌شوند کمتر شباهتی به میدان گنجعلی خان یا نقش جهان دارند. راه درازی را از طرح میدان نقش جهان تا شکل دادن به میدان پیموده‌ایم، آن از ۵۰ سال پیش بوده و این از امروز ماست. چه شد که به اینجا رسیدم؟ چه تجربه‌ای کردیم و حاصل تجربه‌ی میدان‌سازی‌مان به کجا رسیده؟ پاسخ‌های اجمالی در این است که اطراف میدان ما با حرکت دوران و زمانه حرکت کرده و ما را به اینجا رسانده است. شاید ما هم نمی‌خواستیم تغییر کند اما تجدد و اسباب و حواسی آن را پذیرفتیم و ناچار شدیم این را هم پذیریم (ابراهیمی، ۱۳۸۸).

از معابر معمولی بزرگتر و غالباً دارای عملکردی چندگانه و بنا به نیاز است (همان منبع).

با توجه به این که امروزه فضای شهری کارکردی اجتماعی دارد، وجود فضاهای عمومی شهری، ضرورتی اساسی در برنامه‌های توسعه شهری هستند که این امر حکایت از نقش این فضاهای در تقویت وجه فرهنگی - اجتماعی شهر دارد «فضاهای عمومی شهر» را می‌توان عرصه‌ای دانست که داستان زندگی جمیعی در آن‌ها گشوده می‌شود و مکانی نه صرفاً کالبدی، برای ایجاد تعاملات اجتماعی و مراودات شهروندی را فراهم می‌کند، چنان‌چه به زعم بسیاری از اندیشمندان فضاهای عمومی شهر مؤلفه‌ای اساسی در بهبود و افزایش میزان سرمایه اجتماعی در ساختار شهر به شمار می‌رود بنابراین فضای شهری بستر شکل‌گیری و تقویت ارتباطات اجتماعی در جهت برقراری حس امنیت و اعتماد در فضای عمومی است و از طرفی دیگر مکانی مهم برای شکل‌گیری مراسم

آیینی است که کمک شایانی به برقراری روابط اجتماعی و زندگی جمعی می‌کند. حضور مثبت افراد در این فضاهای حس تعلق و روحیه تعاون را افزایش می‌دهد. انسان در فضای شهری به دنبال مکانی جهت آسودن، آزادسازی فشارهای روحی-روانی و تعاملات اجتماعی است. در جهت پاسخگویی به این نیاز، طراحی فضاهای عمومی مابین و ارتباط دهنده محلات، باید از چنان جذابیتی برخوردار باشد تا به افزایش ارتباطات متقابل و مناسبات اجتماعی بین ساکنان یاری نماید. طراحی صحیح و پیش‌بینی فعالیت‌های زنده و جاذب منجر به تشدید استفاده از فضای شهری، تقویت ارتباطات اجتماعی و افزایش حس تعلق افراد به محیط را می‌شود و احساس مسئولیت آن‌ها را در بهره‌برداری از فضا تقویت می‌نماید (قلمبرزفولی و نقی‌زاده، ۱۳۹۳).

با توجه به این‌که هویت یک مقوله‌ی کیفی است که بر ساختار شهر تأثیرگذار است، بحث هویت به سه مقوله‌ی انسان، محیط و فرهنگ بر می‌گردد. انسان موجودی چند بعدی است باید قبل از هر چیز انسان را شناخت تا بهتر تصمیم‌گیری کرد. برای این‌که محیط را بتوان درک کرد، باید محیط خوانا و آشنا باشد. ارتباطات فرهنگی که با شناخت نباشد می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری از تغییرات نابجا در عمارتی و شهرسازی شود (گودرزی، ۱۳۹۲). کاهش مطلوبیت شاخصه‌های کیفی در فضاهای عمومی شهری، یکی از مشکلاتی است که شهرهای امروز ما با آن دست به گریبانند و از آن‌جا که فضاهای عمومی شهر، تجلی مکانی حیات شهری و حضور شهروندان در شهر می‌باشند، اثر متقابل کاهش کیفیت فضاهای شهری بر تنزل کیفیت زندگی شهری، عمق و ابعاد این مشکل را روشن‌تر می‌سازد (رفیعی، ۱۳۹۲).

فضاهای عمومی شهرها، مکان‌هایی هستند که به عموم مردم تعلق داشته و نیاز ذاتی شهروندان به برقراری روابط اجتماعی چهره به چهره را در درون اجتماع و کالبد شهر فراهم می‌آورند. در این بین میادین شهری در شکل‌گیری تصویر ذهنی و ذهنیت بخشی به شهر، نقش و جایگاه ویژه‌ای دارند و عملأً چهره ظاهری شهر را به نمایش می‌گذارند. بنابراین ارزیابی نحوه تجربه و درک این فضا می‌تواند به عنوان یکی از مهمترین معیارهای سنجش میزان موفقیت یا عدم موفقیت یک فضای شهری مطرح شود. شناسایی عوامل مؤثر بر مطلوبیت این فضا می‌تواند در جهت تحلیل وضع موجود، تصمیمات آتی به منظور ارتقاء سطح کیفی فضاهای شهر و جلوگیری از تکرار نواقص در ساخت مکان‌ها و فضاهای شهری مؤثر واقع گردد (رفیعی، ۱۳۹۲). شهر امروز به عنوان اثر بارز تمدن معاصر باید به چیزی و طراحی بناها و شبکه رفت و آمد بیاندیشید، لازم است فضاهایی خلق شوند که با نیازهای امروز مطابقت داشته باشند به گونه‌ای سامان یابند که با فناوری نوین همخوان باشند. در این فضاهای موجی جستجو می‌شود که به شهر غنا و تنوع بخشد و تأثیر فزاینده‌ای را سبب شود که پیوندهای گوناگون شهروندان با مکان‌ها و فضاهای شهری را بیان کند (صدری و همکاران، ۱۳۹۸؛ به نقل از حبیبی، ۱۳۷۸). کلان‌شهر تبریز از جمله شهرهایی است که در پی تحولات ناشی از شهرسازی معاصر به کلی متحول شده است و شهری که تا چند دهه پیش در فضایی محدود شکل گرفته و با برج و بارو محصور بود، گسترش زیادی یافته و امروزه گرفتار ساختاری متخلف و بیمارگونه است (پورمحمدی، ۱۳۸۹: ۲).

محله قرامک یکی از محلات قدیمی تبریز است. هسته‌ی اولیه‌ی این محله به صورت مجموعه روستایی باغات قدیمی پیرامون به دوران حکومت اتابکان آذربایجان مربوط می‌شود. از سال ۱۳۵۰ با تأسیس کارخانه‌ی ماشین سازی تبریز، این محله به تدریج تبدیل به کاربری مسکونی-صنعتی شده است و این محله در حال حاضر در

ابعاد کالبدی-اجتماعی-اقتصادی-زیست محیطی از توسعه‌ای ناموزون پیروی می‌کند، که از جمله‌ی آن‌ها گسترش ساخت‌وسازهای غیرقانونی و فاقد مجوز - تخریب آثار فرهنگی و... می‌باشد. میدان مرکزی قراملک (تحقیق حاضر) مانند بسیاری از میدان‌های شهر کارکرد اصلی خود را از دست داده و هویت‌ها از بین رفته و کالبد آن نامناسب می‌باشد. لذا هدف از تحقیق حاضر آن است که با بررسی‌های میدانی و استنادی، پارامترهای مؤثر بر ارتقاء کیفیت فضا و حفظ هویت تاریخی میدان قراملک شناسایی شده و با ارائه راهکارهای علمی و عملی به اصلاح و طراحی آن جهت ارتقاء کیفی و حفظ هویت تاریخی پرداخته شود.

مبانی نظری تحقیق میدان

میدین از اثربارترین فضاهای شهری در ذهنیت شهروندان هستند تا حدی که معمولاً ساکنان یک شهر، مناطق مختلف شهرشان را توسط میدین آن از هم بازمی‌شناسند و ساده‌ترین راه دادن نشانی به یک غریبه را راهنمایی وی از طریق میدین به عنوان نقاط شاخص شهری می‌داند. از این جهت است که در تصویر ذهنی شهروندان انواع میدین در شهر، حکم گره‌های پرنگی را دارند. این میدین‌های توانند شهری یا محلی باشند و یا نقش تشریفاتی داشته باشند. (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۸۵).

میدانچههای محلی

همان‌گونه که در قدیم بازارها در کنار کارکردهای ارتباطی، دارای کارکردهای ارتباطی، اجتماعی و فرهنگی نیز بودند، بیشتر میدان‌های اصلی نیز در کنار کارکرد و نقش ارتباطی، زمینه و فضایی برای انجام بعضی از فعالیت‌های مهم شهری و اجتماعی بودند. البته همه‌ی انواع میدان‌ها در قدیم، از خصوصیات کارکردهای (کالبدی) یکسانی برخوردار نبودند، بلکه برخی از میدان‌های عمومی، برخی از میدان‌های حکومتی، برخی از میدان‌های تجاری و بسیاری از میدان‌ها یا میدانچههای محله‌ای به عنوان یک فضای مهم شهری، بسیاری از فعالیت‌ها و فضاهای مهم را در خود جای می‌دادند. بنابراین همواره نوعی همچواری و پیوند بین فضاهای اصلی و مهم شهری و این‌گونه میدان‌ها وجود داشت؛ همچواری و پیوندی که بر اساس الگوهایی کما بیش معین استوار بود.

در بحث پیرامون میدانچههای محله‌ای می‌توان به تفاوت‌های فراوان موجود میان جنبه‌های کارکرده و کالبدی آن‌ها اشاره کرد. به طوری که در بعضی از شهرهای بزرگ، مانند تهران یا اصفهان، میدانچههای محله‌ای (مرکز محله‌ها) نسبت به میدانچههای محله‌ای در بعضی از شهرهای متوسط یا کوچک، مانند نائین و کاشان، از نظر کارکرده و کالبدی از اهمیت و نقش عمده‌ای در میان فضاهای شهری برخوردار نبودند. به عبارت دیگر، مرکز محله در نائین و کاشان در مقایسه با مرکز محله در اصفهان یا تهران، از اهمیت بیشتری در حیات اجتماعی و در بین فضاهای شهری برخوردار بود. بنابراین ساخت و بافت کارکرده و کالبدی هر شهر، نقش مهمی در شکل‌گیری انواع میدان‌ها و نحوه پیوند و همچواری آن‌ها با سایر فضاهای شهری داشت (قربانیان، ۱۳۸۸: ۸۳). میدان‌های محلی بیش از آن که جاذب افراد خارج از محله باشد، بستر تعاملات اجتماعی ساکنان خود محله به صورت محفوظ و محصور با فعالیت‌هایی در سطح محله می‌باشد. این فضا می‌بایستی مقیاس انسانی داشته، کالبد و سرعت غیر انسانی بر آن حاکم نباشد.

وجه تمایز میدان محلی از میدان شهری آرامش آن است. میدان محلی فضایی کم ازدحام با اتفاقات کالبدی غیر شاخص است. خودمانی بودن به نحوی که امکان حضور و فعالیت برای گروههای مختلف اجتماعی محله میسر باشد و دنج بودن توقعی دیگر از این فضاست به نحوی که فضا بیشتر از آن که جاذب افراد خارجی باشد، بستر تعاملات اجتماعی ساکنان خود محله گردد (پاکزاد، ۱۳۸۶: ۶۹).

کیفیت‌های فضایی

چگونگی عناصر و رابطه‌ی موجود میان عناصر ادراک شده فضایی را ساطع می‌کند که به تنها‌ی و یا با یکدیگر باعث احساس‌هایی در فرد می‌گردد. مانند هویت، خوانایی و ... این احساس‌ها خود کیفیت‌های فضایی محسوب نشده، بلکه معلول کیفیت‌هایی می‌باشند که به آن‌ها کیفیت‌های فضایی می‌گویند. به عنوان مثال کیفیت‌هایی مانند وضوح، تفوق، منحصر به فرد بودن یک عنصر می‌توانند احساس خوانایی را به وجود آورند. کیفیت‌های فضایی، کیفیت‌های توپولوژیک فضا می‌باشند. به این معنا که کیفیت‌های فضایی وابسته به هندسه فضایی (بعد اجزا، جایگاه، فاصله کمی میان اجزای یک فضا و...) نبوده، بلکه وابسته به مناسباتی است که از آن روابط هندسی ناشی می‌گردد. مانند نحوه مجاورت عناصر، ترتیب آن‌ها، جدایی، محاط شدگی و پیوستگی آن‌ها (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۲۱).

هویت

مردم به واحدهای فضایی هویت‌دار نیاز دارند تا به آن‌ها تعلق داشته باشند. منظور از هویت، خاصیتی است که توسط قیاس یک پدیده با تصویری از گونه‌های مشابه آن که در ذهن نقش بسته است، پدید می‌آید. روانشناسان به این فعالیت ذهنی، این‌همانی یا تشخیص هویت می‌گویند. به زبان ساده یعنی این که آیا این پدیده همان است که من در ذهن خود دارم یا خیر. هر فرد یا حتی هر جمع تصور و انتظاراتی از هر چیز دارد. به عنوان مثال زمانی که لغت میدان را می‌خواند یا می‌شنود، فوراً توقع امکان تجمع، مکث، دلبازی و سرزندگی از آن می‌رود در صورتی که با خواندن یا شنیدن کلمه‌ی خیابان، تداوم، تنوع، حرکت و... به ذهن خطور می‌کند. حافظه جمعی و خاطرات جامعه نقش مهمی در قیاسی که آن را هویت می‌نامند ایفا می‌کند (پاکزاد، ۱۳۹۱: ۱۱۱).

چارچوب نظری تحقیق

از میان نظرات، دیدگاه‌ها و الگوهایی که در مورد تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، نظراتی که بیشتر با موضوع تحقیق مرتبط بوده، به عنوان چارچوب نظری در طی این تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد جدول (۱).

جدول(۱).چارچوب نظری تحقیق

نظریه یا الگو	هدف	میزان ارتباط با موضوع تحقیق
کالین بیوکن، تعدیل پیامدهای ترافیک در شهر	با ایجاد محدودیت ترافیکی برای میدان، میدان را مکانی برای زندگی اجتماعی تبدیل کنیم	✓
لارنس هالپرین؛ در جست و جوی هماهنگی و تنظیم موزون حرکت‌ها در شهر	میدان با تبدیل شدن به مرکز محله خود، مکانی باشد برای گرد هم آمدن.	✓
رشد هوشمند	حفظ هویت و ارتقاء، کیفیت زندگی - دسترسی به شبکه حمل و نقل - تأکید به زندگی اجتماعی محلی - حفاظت از منابع طبیعی	●
پاکزاد؛ طراحی میدان محله‌ای	آرامش - خودمانی بودن - دنجی	✓
کامیلوزیته؛ امروز؛ میدان‌بی معنا	امروزه میدان‌شناسی تبدیل به میدان ترافیکی شده	○
شولتز؛ توجه به مکان به مانند یک پدیده	مکان در عمارتی نوین مورد توجه قرار نگرفت وقتی مکان هویت خود را از دست بدهد انسان نمی‌تواند دیگر با محیط خود احساس نزدیکی کند.	○
راب کریر؛ آخرین کوشش‌ها در توجیه خردگرانه‌ی فضای شهری	کارکرد میدان: تجاری مانند بازار- فرهنگی مانند اداری، تالار اجتماعات، کافه و... - فعالیت‌های ۲۴ ساعته	●
شولتز؛ مکان	حرکت- محصوریت جانی و تداوم مسیر - پل زدن منسجم- محور و پرسپکتیو- تلفیق فضای درون و بیرون	●
لینچ؛ کیفیت محیطی	ارتقاء بخشیدن به کیفیت زندگی انسان‌ها- ایجاد سرزنش- معنی- تناسب - دسترسی- نظرالت و اختبار	●
بنتلی و همکاران؛ کیفیت مطلوب فضا	نفوذپذیری - گوناگونی - خوانایی - انعطاف‌پذیری - تناسبات بصری - غنای حسی - رنگ تعلاق	✓
آن جکوبز و اپلیارد؛ کیفیت مطلوب فضا	قابلیت زندگی - هویت - زندگی عمومی و اجتماعی - محیطی برای همه	✓
فرانسیس تیبالدر؛ کیفیت محیط شهروندگرا	توجه به ماهیت عرصه‌های عمومی - محیطی برای همگان - حفظ هویت - زمینه‌گرایی - داشتن مقیاس انسانی - راحتی حرکت پیاده - ادغام کاربری - انعطاف‌پذیری - قابل درک بودن	✓
پاکزاد؛ مطلوبیت فضای شهری	فضا توئایی پاسخگویی به حضور گروه‌های اجتماعی	✓
باول زوکر؛ کشف دوباره میدان به عنوان توقفگاه روانی	کارکرد روانشناختی میدان به عنوان جایگاه تعاملات اجتماعی مردم یک حقیقت است. میدان از دیدگاه او: میدان مخصوص- زیرسلطه- هسته‌ای- گروهی	○
DETRE & CABE	مکانی هویت‌دار - مکانی با فضای باز جذاب و موفق - خوانایی - تنوع	✓

ارتباط کم

ارتباط متوسط

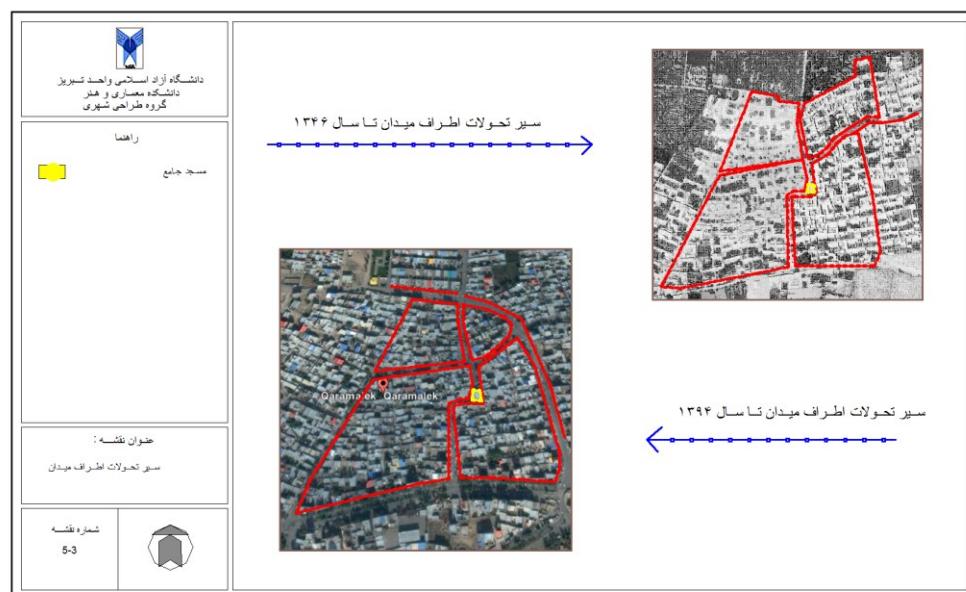
ارتباط زیاد

روش تحقیق

محدوده مورد مطالعه

شهر تبریز بزرگترین کلان شهر منطقه شمال غرب ایران و مرکز استان آذربایجان شرقی در منتهی الیه مشرق و تقریباً جنوب شرق جلگه‌ی تبریز واقع شده است. منطقه ۶ شهرداری تبریز که در ناحیه شمال غربی کلان شهر تبریز واقع شده است، با ۷۲۸ هکتار وسعت، یکی از بزرگترین مناطق این شهر محسوب می‌شود. ولی به

دليل باير بودن اكثراً زمين‌های اين منطقه، يکي از کم‌جمعیت‌ترین مناطق شهر تبريز محسوب می‌شود. اين منطقه قسمت بزرگی از نواحی شمال غربی شهر تبريز را در بر می‌گيرد. محله‌ی قرامملک در منتهی الیه غربی شهر تبريز در ۴۶ درجه ۲۱، ۹۲ دقیقه و ۳۸ ثانية طول شرقی و ۰۹ درجه، ۰۹ دقیقه و ۲۵ ثانية عرض شمالی از نصف النهار گرينيويچ و ۱۳۳۴ متر ارتفاع از سطح دریاهای آزاد در داخل جلگه‌ی تبريز کثار تلخه رود (آجي چای) واقع شده است. قرامملک نام يکي از قدیمي‌ترین و تاریخي‌ترین محلات تبريز است. بر اساس قول مشهور؛ کلمه‌ی «قره مليک» يا «قراهملک» واژه‌ی مرکبی از دو کلمه‌ی (قره يا قرا) و (مليک يا ملک) که معنی لغوی خاصی ندارد بلکه داراي تاریخچه‌ای است که علت نام‌گذاري اين منطقه از تبريز را نشان می‌دهد (سلیمي، ۱۳۸۵: ۱۲). «قره ملک» روستایي در حدود ۳ کيلومتری شهرک قرامملک فعلی بوده که زنی به اسم (اصلی) در آن سکونت داشته است و بدین علت تحت عنوان «اصلی کندی» (روستای اصلی) اطلاق می‌شد. درباره قدمت اين منطقه اطلاعات زیادی در دست نیست اما با توجه به داستان‌های روایت شده از عاشيق‌ها، قدمت اين منطقه به دوران حکومت اتابکان آذربایجان مربوط می‌شود. همچنین با توجه به سنگ قبرهای به جا مانده از دوره ايلخانيان قدمت اين محله را به قرون هشتم - نهم هجري (ايلخانيان) دانسته‌اند. لازم به ذكر است که با توجه به چاردادهای با طرح به خصوص و منحصر به فرد گنبدی شکل به جا مانده در اراضی کشاورزی قرامملک که جزء ابتدائي‌ترین خانه‌های بشريت می‌باشد (سلیمي، ۱۳۸۵: ۱۲). اهالي محله‌ی قرامملک تبريز در تاريخ ۱۳۹۴، ۰۲، ۲۵ اولين شوراياری محلات شهر را در شمال غرب کشور و همچنین دومين شوراياری محلات شهر را در کشور بعد از تهران برگزار كردند. در مرکز محله‌ی قرامملک ميدانی مرکзи وجود دارد که اكثراً خريد و فروش اهالى در اين مكان انجام می‌گيرد و همچنین به عنوان پاتوقى برای اهالى تعين شده است و به عنوان هويت محله شناخته می‌شود (مشاهدات ميداني نگارنده و نقل از ساكنان قدیمي قرامملک، ۱۳۹۵) شكل(۱).

شكل(۱). موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه و سیر تحولات آن

ویژگی‌های کنونی میدان محلی قرامک

- میدان حسینیه در مرکز محله قرامک قرار گرفته و یکی از میدان‌های مهم محله‌ی قرامک است.
- توزیع فضای در تمام قسمت‌های میدان و اطراف میدان یکسان نبوده و باعث غلبه بودن توده بر فضا شده.
- ساخت و ساز در فضای به صورت ارگانیک شکل یافته.
- معابری که داخل میدان قرار دارند و به میدان دسترسی دارند دارای محصوریت شدید بوده و تنگ و باریک هستند.
- مصالح مورد استفاده در فضای میدان در قدیم خست و آجر بوده و اکنون به صورت آجر و آهن است و مصالح از جنس سیمان نیز دیده می‌شود.
- بیشتر قطعات میدان به دلیل شکل گیری ارگانیک، به صورت منظم یا نامنظم می‌باشد.
- شبیب زمین به صورت نامناسب بوده و در موقع بارندگی مشکل ایجاد می‌کند.
- نمای زیبای مسجد و صدایی که از آن موقع اذان می‌پیچد، حس بصری و شناوی قوی را به فرد القا می‌کند.
- بوی میوه و سبزیجات و محصولاتی که در میدان به فروش می‌رسد، حس بویایی قوی را به فرد القا می‌کند.
- فعالیت‌های انجام گرفته در میدان به صورت فعالیت‌های اجتماعی، مذهبی و تجاری است.
- بیشتر مردم محله برای دیدار هم به میدان مراجعه می‌کنند.
- غلبه‌ی خودروها بر انسان بیشتر است.
- بیش از ۵۰ درصد فضای میدان به پارک خودروها اختصاص یافته است.
- اطراف محله دارای باغات متعددی است.
- در میدان با کمبود پوشش گیاهی مواجه هستیم.
- تعداد طبقات در اطراف میدان ۱ یا ۲ می‌باشد.
- کیفیات اینیه اکثراً به صورت مرمتی یا تخریبی می‌باشند.
- عناصر الحاقی در جداره‌های میدان باعث ایجاد اغتشاشات بصری شده است.
- میدان فاقد پیاده راه اصولی و طراحی شده می‌باشد.
- عملکردهای مهم اطراف میدان، مسجد جامع، حمام و کاربری‌های تجاری می‌باشد.
- جاده ابریشم سابق تبدیل به خیابان ۳۶ متری شده است.
- محله قرامک دارای عناصر تاریخی و هویت دار است که آثار ناچیزی از آن‌ها به جا مانده که در طراحی می‌توان از آن‌ها بهره گرفت.

داده و روش کار

تحقیق حاضر پژوهشی توصیفی-تحلیلی و از نوع مطالعه موردی بوده و واحد تحلیل آن افراد متغیر حاضر در میدان در ساعات مختلف روز و روزهای مختلف هفته می‌باشد جامعه آماری در پژوهش حاضر میدان مرکزی قرامک تبریز و محدوده اطراف آن (مسیرهایی که به میدان متصل می‌شوند) می‌باشد. نمونه‌گیری به صورت تصادفی بوده و نمونه‌گیری از افراد با سنین و بینش‌های مختلف پس از شروع با حداقل تعداد، تا زمانی ادامه پیدا کرد که به اشباع نظری در حیطه تحقیق برسیم. ابزار گردآوری اطلاعات به دو روش میدانی و کتابخانه‌ای

می‌باشد. در حوزه مطالعات میدانی روش پیمایشی بوده و از پرسشنامه باز محور و بسته محور به صورت تلفیقی استفاده شده و با استفاده از تکنیک‌هایی نظری مشاهده، مصاحبه، فیلمبرداری و تصویربرداری مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته است. حوزه مطالعات کتابخانه‌ای شامل اسناد کتب، مقالات، نقشه‌ها، تصاویر قدیمی بوده است. روایی پرسشنامه به صورت روایی صوری (نظرات کارشناسان) مورد بررسی قرار گرفته و نتایج حاصل توسط نرم افزار SPSS و همچنین توسط تکنیک سوات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و سپس بر اساس یافته‌ها راه حل‌هایی جهت بهبود وضعیت فعلی پیشنهاد داده شده است.

نتایج

اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه را بر اساس نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌ایم که نتایج به صورت جداول (۲) است. با توجه به جدول (۲) مشاهده می‌شود که خاطره‌انگیزی نام میدان شامل ۵ گویه قدمت تاریخی، خرید فروش، خاطرات، شلوغی و ازدحام و مسجد جامع می‌باشد که قدمت تاریخی دارای بیشترین درصد فراوانی (۵۹,۳ درصد) می‌باشد و شلوغی و ازدحام کمترین میزان درصد فراوانی (۳,۷ درصد) را به خود اختصاص داده است.

جدول (۲). خاطره انگیزی نام میدان

گویه‌ها	فرابوی	درصد	درصد معنی	درصد معتبر	درصد تجمعی
قدمت تاریخی	۱۶	۵۹,۳	۵۹,۳	۵۹,۳	۵۹,۳
خرید فروش	۴	۱۴,۸	۱۴,۸	۱۴,۸	۱۴,۸
خاطرات	۴	۱۴,۸	۱۴,۸	۱۴,۸	۱۴,۸
شلوغی و ازدحام	۱	۳,۷	۳,۷	۳,۷	۳,۷
مسجد جامع	۲	۷,۴	۷,۴	۷,۴	۷,۴
جمع	۲۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

با توجه به جدول (۳) مشاهده می‌شود که هویت میدان دارای ۵ گویه مساجد، حمام، جاده ابریشم، عناصر سنتی و محصولات محله و همه موارد می‌باشد که از بین این گویه‌ها مساجد، عناصر سنتی و محصولات محله و همه موارد دارای بیشترین درصد فراوانی (۲۲,۲ درصد) می‌باشند و حمام کمترین درصد فراوانی (۱۴,۸ درصد) را به خود اختصاص داده است.

جدول (۳). هویت میدان

گویه‌ها	فرابوی	درصد	درصد معنی	درصد معتبر	درصد تجمعی
مسجد	۶	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲
حمام	۴	۱۴,۸	۱۴,۸	۱۴,۸	۱۴,۸
جاده ابریشم	۵	۱۸,۵	۱۸,۵	۱۸,۵	۱۸,۵
عناصر سنتی و محصولات محله	۶	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲
همه موارد	۶	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲
جمع	۲۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

با توجه جدول(۴) مشاهده می‌شود که میزان پاسخگو بودن مساجد دارای سه گویه می‌باشد که بیشترین درصد فراوانی (۳,۷ درصد) به گویه بله و کمترین درصد فراوانی (۲۰ درصد) به پاسخ خیر اختصاص یافته است.

جدول(۴). میزان پاسخگو بودن مسجد جامع

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	گویه‌ها
۷۴,۱	۷۴,۱	۷۴,۱	۲۰	بله
۷۷,۸	۳,۷	۳,۷	۱	خیر
۱۰۰	۲۲,۲	۲۲,۲	۶	ناحدودی
	۱۰۰	۱۰۰	۲۷	جمع

جدول(۵) نشان می‌دهد که تأثیر جاده ابریشم دارای ۴ گویه می‌باشد که از بین این گویه‌ها بیشترین درصد فراوانی به هویت را از بین برده (۳۷ درصد) و کمترین درصد فراوانی به گویه‌های تجارت گذشته از بین رفته و هیچ تأثیری در هویت ندارد (۱۸,۵ درصد) اختصاص یافته است.

جدول(۵). تأثیر جاده ابریشم

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	گویه‌ها
۳۷	۳۷	۳۷	۱۰	هویت را از بین برده
۶۳	۲۵,۹	۲۵,۹	۷	بر اقتصاد امروز تأثیر مثبت داشته
۸۱,۵	۱۸,۵	۱۸,۵	۵	تجارت گذشته از بین رفته
۱۰۰	۱۸,۵	۱۸,۵	۵	هیچ تأثیری در هویت ندارد
	۱۰۰	۱۰۰	۲۷	جمع

همان‌طور که در جدول(۶) مشاهده می‌کنید از بین گویه‌های تأثیر حمام سنتی، گویه یکی از عناصر سنتی از بین رفته و خاطره انگیزی را از ذهن مردم پاک کرده دارای بیشترین مقدار درصد فراوانی یعنی (۳۷ درصد) و گویه تأثیری نداشته دارای کمترین میزان فراوانی با مقدار ۳,۷ درصد می‌باشد.

جدول(۶). تأثیر حمام سنتی

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	گویه‌ها
۳۷	۳۷	۳۷	۱۰	یکی از عناصر سنتی از بین رفته
۷۴,۱	۳۷	۳۷	۱۰	خاطره انگیزی را از ذهن مردم پاک کرده
۹۶,۳	۲۲,۲	۲۲,۲	۶	هویت محله رو به فنا رفته
۱۰۰	۳,۷	۳,۷	۱	تأثیری نداشته
	۱۰۰	۱۰۰	۲۷	جمع

جدول(۷) نشان می‌دهد که نوع فعالیت دارای ۴ گویه تجاری، تفریحی، خرده‌فروشی و دست‌فروشی می‌باشد که خرده فروشی و دست فروشی بالاترین درصد فراوانی (۳۳,۳ درصد) و تفریحی کمترین میزان درصد فراوانی (۱۱,۱ درصد) را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول(۷). نوع فعالیت

گویه‌ها	فراآنی	درصد	درصد معنبر	درصد تجمعی
تجاری	۶	۲۲,۲	۲۲,۲	۲۲,۲
تفریحی	۳	۱۱,۱	۱۱,۱	۳۳,۳
خردهفروشی	۹	۳۳,۳	۳۳,۳	۶۶,۷
دستفروشی	۹	۳۳,۳	۳۳,۳	۱۰۰
جمع	۲۷	۱۰۰	۱۰۰	

نتیجه گیری حاصل از تحلیل spss

بررسی‌های حاصل از تحلیل spss حاکی از آن بود که نام میدان قرامک یادآور قدمت تاریخی و با ارزش بودن فضاست و با نام بردن این فضاء، یک مکان تاریخی و سرزنده در ذهن افراد مجسم می‌شود. مجموع عوامل و کاربری‌ها از جمله مسجد جامع، حمام تاریخی، جاده ابریشم و ... در ایجاد هویت فضای میدان تأثیرگذار بوده است. مسجد جامع به لحاظ ابعاد فضایی و به لحاظ عملکرد مفید برای ساکنین محدوده پاسخگو بوده و مراسمات مذهبی و جلسات و تصمیم‌گیری‌های مهم در این فضا انجام می‌گیرد. جاده ابریشمی که در گذشته از این محدوده(محله قرامک) عبور می‌کرد و امروزه خبری از آن نیست، تأثیر منفی در تصویر ذهنی افراد داشته و همچنین می‌توانست با حفظ کردن آن در محدوده بر اقتصاد امروز فضا تأثیر مثبت ایجاد کرد. با از بین بردن حمام تاریخی خاطره انگیزی برای افراد مسن که از این کاربری دائم استفاده می‌کردند از بین رفته و بسیاری از افراد هویت محدوده را وابسته به این کاربری نیز می‌دیدند. فعالیت تفریحی خاصی در محدوده مورد نظر وجود نداشته و اهالی مخصوصاً قشرهای جوان و پیورمدادان جهت سرگرمی در نقاط خاصی از میدان گرد هم می‌آیند و به صحبت کردن می‌پردازند و فضای میدان به عنوان پاتوق به تمام معنا برای اهالی محله می‌باشد. به لحاظ کاربری تجاری، خرده فروشی و عمدۀ فروشی در این میدان وجود دارد و اکثر اهالی در این مکان به خرید و فروش می‌پردازند.

تحلیل سوات^۱

با توجه به نتایج به دست آمده راهکارها و استراتژی‌های تحلیل سوات برای هر یکی از ابعاد در جداول(۸ تا ۱۳) ارائه گردیده است.

1 - SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities & Threats)

جدول(۸). سوات بعد زمان

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
۱- ایجاد اغتشاش بصری با از بین رفتن کالبد بنا ۲- نبود کاربری های شباهنگی روزی امنیت و سرزندگی در شب را از فضای می گیرد	۱- حفظ مسجد جامع فرصتی است برای حفظ هویت محله ۲- وجود کاربری های شباهنگی روزی باعث ایجاد امنیتی شود ۳- بررسی قدمت و وجه تسمیه فضا چهت حفظ آثار تاریخی با ارزش و باز سازی آثار تاریخی از دست رفته	۱- توسعه فضا به صورت ارگانیک و عدم طراحی شده ۲- عدم وجود کاربری های شباهنگی روزی ۳- تغییر عملکرد جاده ابریشم سابق	۱- حفظ کاربری مذهبی مسجد جامع در طول زمان و ثبت آن در میراث فرهنگی ۲- از بین رفتن کالبد ساختمان ها با گذشت زمان ۳- توسعه تدریجی فضا در طول زمان

جدول(۹). سوات بعد ریخت شناسی

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
۱- از بین رفتن تدریجی عمارت های از جنس سازه های تأیید نشده در طول زمان ۲- از بین رفتن تدریجی هویت محله ۳- خطر اپاشه شدن آب در فضای ایجاد مشکلات ترافیکی در صورت بارندگی شدید	۱- امکان تخریب سازه ها و ایجاد کاربری های جدید ۲- امکان مقاوم سازی سازه ها و استفاده از دوباره از آن ها ۳- امکان تغییر فرم قطعات به صورت طراحی شده ۴- امکان تجمع بافت های ریزدانه با یکدیگر جهت انتظام یافتن ۵- امکان بزرگ تر کردن مغازه ها ۶- فرصت قرار دادن کاربری های سازگار کنار هم ۷- امکان افزایش نفوذ پذیری به میدان از طریق اصلاح مسیرهایی که به میدان ختم می شوند.	۱- وجود سازه های ضعیفی از جنس های تأیید نشده در اطراف میدان ۲- شکل نامنظم توده و فضا در اثر ارگانیک بودن ساخت و ساز ۳- وجود گذر های تنگ و باری به میدان ۴- عدم تناسب عرض معبر و ارتفاع جداره ها و محصوریت زیاد در بعضی قسمت ها ۵- عدم توجه به ملاحظات اقلایی در جهت گیری قطعات و معابر ۶- عدم رعایت شب مناسب جهت دفع آبهای سطحی ۷- عدم تناسب ارتفاع ساختمان ها و عرض معابر و مشکل سایه اندازی زیاد در زمستان ایجاد پیخیندان ۸- تابش زاویه افتتاب به صورت نامناسب (برای برخی بلوک ها تابش شدید و برای برخی دیگر تابش کم)	۱- وجود بافت متراکم از ورود بادهای مزاحم جلوگیری می کند

جدول(۱۰). سوات بعد ادراکی

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
۱- عدم وجود حواس مغاید در فضا باعث عدم جذب افراد به آن و آزار مردم شده و کیفیت فضا را پایین می آورد. ۲- نبود حس های نظم و الگو و ریتم و ... باعث ایجاد اغتشاشات بصری در فضای می شود. ۳- عدم توجه به حذف حواس بیوای و شنوایی و بصری نامطلوب باعث عدم جذب افراد به فضا خواهد شد.	۱- حفظ حواس چهارگانه ای بیوای، شنوایی، بصری و لامسه باعث در ک بهتر فضا می شود.	۱- وجود حس بیوای قوی در فضا از قبیل بیو میوه و سبزیجات و محصولات محله ۲- وجود حس شنوایی قوی در فضا از قبیل صدای اذان که از مسجد در فضا می پیچد ۳- وجود حس لامسه قوی در فضا از قبیل حرکت در میدان و حرکت در مسجد و تابش مناسب آفتاب استفاده از آن ها و لمس آن ها ۴- وجود حس بصری قوی در فضا از قبیل دید به مسجد جامع قرامد ۵- وجود حس تقارن در بنای مسجد جامع به عنوان نقطه قوت در فضا	

جدول(۱۱). سوات بعد اجتماعی

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
۱- امکان سو استفاده‌ی بک قشری از مردم در این گونه فضا ۲- افزایش جرم و جنایت در مکان-های نامن در صورت عدم رسیدگی به فضاهای ۳- به وجود آمدن فضای نامناسب از طریق الگوهای رفتاری نامناسب	۱- به وجود آمدن مکان سوم و تعامل مردم ۲- امکان افزایش روشنایی و استفاده‌ی از چراخ‌های مناسب با معماری فضا جهت افزایش امنیت ۳- زمینه‌سازی و فرهنگ سازی در میدان ۴- امکان ایجاد کلبری‌های فرهنگی از قبیل کتاب‌سرا در میدان	۱- نبود مکان مناسب و ثابت جهت تعامل مردم و استفاده‌ی از اکثر نقاط میدان ۲- شلوغی و ازدحام در سر کوچه‌ها و مکان‌هایی که اجتماع می‌شود ۳- عدم وجود امنیت در مکان‌های با روشنایی نامناسب ۴- وجود الگوهای رفتاری نامناسب در میدان	۱- وجود ارتباط بین فضا و مردم در اکثر نقاط میدان ۲- اجتماع روزانه مردم در این میدان به جهت تعامل (ارتباط بین فضا و مردم)

جدول(۱۲). سوات بعد بصری-کالبدی

تهدید	فرصت	ضعف	قوت
۱- خطر از بین رفتن هویت فضای باز بین رفتن عناصر تاریخی از جمله حمام ۲- خطر ریزش خانه‌های با طول عمر زیاد ۳- خطر از بین رفتن آثار بازرس تاریخی کالبدی در صورت عدم توجه مسئولین ۴- عدم توجه به کالبد فضا امکان عدم جذب افراد را فراهم می‌آورد.	۱- امکان افزایش سرزندگی با قرار دادن گل و گیاه در فضا ۲- ایجاد میلان در فضا ۳- امکان منظرسازی و تقویت نما و فضاسازی میدان و پشت مسجد ۴- امکان نوسازی ساختمان‌های مخربه ۵- امکان طراحی گل و گل در بالکن خانه‌ها ۶- امکان استفاده از ایوان برای مغازه‌های موجود در میدان ۷- امکان حذف تابلوهای تبلیغاتی اضافی جهت ارتقاء کیفیت دید مطلوب ۸- امکان رعایت اصول تناسبات بصری در چدارهای از قبیل رعایت خط آسمان، ریتم، تقارن و	۱- فقدان فضای خالی مناسب جهت منظرسازی و اصلاح فضا ۲- عدم رعایت خط آسمان در بعضی ساخت و سازها ۳- کمبود فضای برای غالب بودن توده ۴- عدم انتظام یافتنگی بلوکها ۵- عدم تناسب یافتنگی تعداد نفوذپذیری به فضای میدان ۶- فرسودگی کالبدی بناهای قدیمی و تخریب آنها ۷- عدم توجه و رسیدگی به مرمت یا بازسازی ساختمان‌های مهم تاریخی از جمله حمام تاریخی ۸- از بین رفتن تزینات و جزیبات و سبک های معماری گذشته و هویتدار ۹- عدم وجود سیمای بصری مطلوب به دلیل وجود بناهای فرسوده ۱۰- آلودگی بصری رفواون ناشی از ریختن اجناس مغازه‌ها به فضای بیرون جهت فروخت ۱۱- نامطلوب بودن سیمای بصری به دلیل وجود چدارهای با تابلوهای تبلیغاتی نامناسب ۱۲- فقدان کیفیت بصری-کالبدی و عملکردی - فعالیتی در فضای میدان ۱۳- فقدان دید فیزیکی مطلوب به داخل کوچه‌های تنگ و باریک ۱۴- عدم رعایت اصول تناسبات بصری در چداره	۱- وجود الگوی توزیع ارتفاعی نسبتاً هموار در بافت میدان ۲- همانگی نسبی بناها به لحاظ مصالح ۳- وجود آثار کالبدی با ارزش تاریخی از جمله مسجد جامع ۴- وجود خانه‌های با کیفیت قابل نگهداری در فضا ۵- وجود دید بصری مطلوب مسجد هنگام ورود به میدان

جدول (۱۳). سوات بعد عملکردی

تهدید	فرضت	ضعف	قوت
۱- عدم بازسازی میدان به مرور باعث از بین رفتن هویت شده و ناشناخته ماندن این عصر تاریخی می‌شود	۱- حفظ مسجد جامع به عنوان میراث فرهنگی ۲- امکان باز زنده سازی حمام تاریخی ۳- امکان بهره مندی از یکی از فضاهای خالی اطراف میدان برای پارکینگ ۴- امکان باز زنده سازی جاده ابریشم و حفظ هویت ۵- امکان حذف خودروها از فضای میدان و اختصاص دادن کل فضا به عابر پیاده ۶- امکان قرار دادن ایستگاه تاکسی و اتوبوس در نزدیکی میدان جهت راحتی در حمل و نقل استفاده کنندگان از فضا ۷- امکان تبدیل کاربری های ناسازگار به کاربری های سازگار ۸- امکان افزایش کیفیت عملکردی فعالیتی با اوردن کاربری های جدید ۹- امکان اصلاح جداره ها جهت افزایش کیفیت محیطی ۱۰- امکان بهسازی و بازسازی آثار هویت دار جهت حفظ هویت تاریخی ۱۱- امکان برگاری مراسمات مختلف در فضای میدان	۱- تخریب عملکرد مهم حمام تاریخی و از بین بردن هویت تاریخی ۲- عدم تکمیک سواره و پیاده در جمهه ی غربی فضای میدان ۳- تبدیل جاده ابریشم به یک خیابان عمومی و عدم توجه به هویت آن ۴- عدم وجود کفسازی مناسب در معابر و وجود موانع در معابر ۵- عدم استفاده از استانداردسازی در معابر ۶- عدم وجود تمہیدات لازم برای حضور پیاده نسبت به سواره ۷- عدم دسترسی سواره به کوچه های کم عرض ۸- عدم وجود پارکینگ مناسب در نزدیکی میدان ۹- ترکیب کاربری های سازگار و ناسازگار با یکدیگر ۱۰- ضعف در جذب افراد غیر ساکن به دلیل نحوه قرار گیری نشانه ها و نبود دید از خارج محله ۱۱- مساعد شدن هوای محله و میدان شده است.	۱- وجود عملکرد مهم مسجد جامع قرامملک در میدان به عنوان عملکرد مذهبی و نشانه ای برای محله ۲- وجود عملکرد مهم حمام تاریخی (تخریب شده) ۳- وجود عملکرد مهم جاده ابریشم در محله قرامملک ۴- وجود کاربری های مختلف در میدان ۵- برخورداری مسجد از ویژگی دعوت کنندگی به میدان به دلیل استقرار در میدان ۶- قرار گیری مناسب زمین حمام تاریخی به جهت دید و موقعیت ۷- وجود باغات اطراف محله باعث مساعد شدن هوای محله و میدان شده است.

بحث

بر اساس تحقیقات انجام شده پارامترهایی نظیر مرمت مسجد جامع موجود در میدان، بازسازی حمام تاریخی، سرزنشه کردن مسیر جاده ابریشم و حذف صنایع سنگین اطراف محله که به تبع آثار زیان بار آن بر فضای میدان و مردمش انکار ناپذیر بوده؛ در افزایش کیفیت میدان تأثیرگذار است. بررسی پیشینه هی میدان نشان دهنده این بوده که میدان های گذشته دارای هویت بود و کارکرد اصلی شان واضح بود. هر بار سخن از میدان پیش می آمد آنچا مکان سومی برای مردم بوده، اما امروزه میدان عملکرد اصلی خود را از دست داده و از جنبه ای انسان مداری خارج شده اند و عملکرد ترافیکی پیدا کرده اند که میدان مرکزی قرامملک کار شده با این مشکل دست و پنجه نرم می کند. تا قبل از انجام این تحقیق، تنها یک تحقیق در رابطه با قرامملک کار شده که در جهت حفظ توسعه پایدار محله بوده و به صورت اختصاصی جهت رفع نارسایی های میدان نبوده، چرا که میدان یکی از مهم ترین فضاهای برای اهالی محله قرامملک می باشد چون مردم برای پر کردن اوقات فراغت و خرید و فروش و انجام مراسمات مهم و بسیاری از کارهای دیگر به این مکان مراجعه می کنند ولی با مشکلات فروان رو به رو شده و دائم احساس ناراضی دارند که به این محدوده رسیدگی نمی شود. لذا همانند بسیاری از پروژه هایی که در رابطه با ارتقاء کیفیت فضای میدان کار شده اند، این تحقیق نیز در جهت رفع مشکلات میدان و فضای

اطراف آن می‌کوشد تا باعث بهبود وضعیت کالبدی و عملکردی و حفظ هویت تاریخی فضا شود. بنابرین تلاش شد با استفاده از حفظ آیتم‌های تاریخی و ارائه راهکارهای جدید نظری اختصاص دادن محدوده میدان به مسیر پیاده، طراحی محدوده پشت مسجد جامع به فضای فرهنگی، بهسازی مسجد جامع و ... (تمامی راهکارها در بخش نمونه موردی آورده شده است) بتوان فضای میدان را فضایی برای حضور همگان به عنوان مکان سوم افراد محله معرفی کرد. جایی دنج و آرام جهت قدم زدن و آرامش و نشستن و بحث و دیدار باشد.

نتیجه گیری

بررسی‌ها در پژوهش حاضر نشان داد که از طریق ارتقاء کیفی و حفظ هویت فضا می-توان به تأثیرات کلان و مهمی در بهبود وضع کل میدان و محله قرامک دست یافت و گام مهمی درجهت دستیابی به چشم‌انداز میدان پیمود و به مراتب با بهبود وضعیت میدان، تأثیر مثبتی نیز در وضعیت محله خواهد داشت. طراحی و بهبود کیفی این فضا می‌تواند نتایج مثبت زیر را برای میدان و حوزه پیرامون آن در سطح محله در پی داشته باشد. با تجهیز این میدان می‌توان نیاز به خرید روزانه کلیه ساکنین محله را تأمین نمود؛ تقویت نقش میدان در جهت تبدیل هر چه بیشتر آن به یک فضای جمعی در سطح محله می‌تواند به ارتقاء سطح روابط اجتماعی ساکنین محله بی‌انجامد؛ این میدان می‌تواند پیوند اجتماعی قشرهای مختلف افراد محله را سبب گردد؛ وجود مسجد جامع در جداره این فضا سبب افزایش تعاملات اجتماعی می‌شود و عنوان یکی از نشانه‌های مهم میدان و محله باعث افزایش خوانایی حوزه طراحی می‌گردد. تقویت پیوند فضایی و بصری عناصر سازنده میدان نظیر حمام سنتی، مسجد جامع، مغازه‌ها و ... می‌تواند در ایجاد مرکزیتی جاذب برای کل محله مؤثر افتد و از این طریق عملکرد فعالیت‌های درون محله‌ای تقویت گردد؛ ارتقاء کیفیت محیطی میدان و نمود حس تعلق ساکنین محله در این میدان می‌تواند نمودی از روحیه کل محله در خود باشد؛ میدان محله‌ای می‌تواند در حفظ سنت و هویت تاریخی محله مؤثر واقع شود؛ ایجاد میدان محله‌ای می‌تواند به عنوان یک گره مکانی متناسب برای گذران اوقات فراغت گروههای سنی مختلف باشد؛ بازسازی و راماندازی دوباره حمام سنتی می-تواند هم به اقتصاد محله کمک کند و هم باعث حفظ هویت تاریخی شود. پیش‌بینی جداره تجاری – خدماتی در این فضا می‌تواند به افزایش تعاملات اجتماعی و رضایت استفاده کنندگان کمک کند. استفاده از تمهیدات طراحی می‌تواند دید بصری مطلوب به میدان را افزایش دهد. جلوگیری از ورود سواره به میدان ایمنی و امنیت پیاده را افزایش می‌دهد و باعث سرزنش‌گی میدان می‌شود.

پیوست

در ادامه به منظور بهبود وضعیت فضا اهداف و راهبردهای پژوهش به عنوان راهکارهای کلی، همچنین پلان پیشنهادی جهت بهبود وضعیت کنونی و نقشه‌های پیشنهادی به شرح جداول(۱۹ تا ۲۰) و اشکال(۲ تا ۵) زیر ارائه می‌شود.

جدول (۱۴). راهبردهای پیشنهادی بعد زمان

سیاست	راهبرد	هدف
<ul style="list-style-type: none"> - بازسازی حمام تاریخی به سبک گذشته و با رعایت اصول هویت گذشته - حفظ فرم و کالبد نمای مسجد جامع جهت حفظ هویت فضا و به دلیل ثبت شدن در آثار میراث فرهنگی - استفاده از طاق سنگی برای مقاومتی موجود در میدان - نمازی اسلامی- مذهبی - استفاده از آب و پوشش گیاهی - استفاده از نام جاده ابریشم برای خاطرها نگیر بودن آن و شناساندن آن برای عموم به عنوان محله‌ای که دارای عنصر هویتی است و این مسیر بر خود محله تأثیر دارد و قرار دادن صنایع دستی در امتداد مسیر 	<ul style="list-style-type: none"> - حفظ حمام تاریخی - حفظ مسجد جامع - استفاده از طاق در طراحی میدان - افزایش کیفیت بصری فضای میدان به صورت سنگی - حفظ عناصر سنگی - حفظ و تقویت جاده ابریشم 	حفظ سنت و هویت گذشته‌ی فضا بعد زمان

جدول (۱۵). راهبردهای پیشنهادی بعد ریخت شناسی

سیاست	راهبرد	هدف
<ul style="list-style-type: none"> - ترکیب قطعات کوچک و با ریخت نامناسب جهت توسعه‌های آتی - حذف بعضی از قطعات نامنظم 	<ul style="list-style-type: none"> - اصلاح و بهبود کیفیت تأسیسات دفع آب‌های سطحی 	افزایش انتظام یافتنگی فضا
<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از سنگفرش برای نفوذ آب‌های سطحی - ایجاد آبروها برای دفع مناسب آب‌های سطحی به خصوص در معابر با شیب نامناسب 	<ul style="list-style-type: none"> - اصلاح و بهبود کیفیت تأسیسات دفع آب‌های سطحی 	دفع آب‌های سطحی
<ul style="list-style-type: none"> - اعمال قوانین و ضوابط مربوط به تناسب بین عرض فضا و تعداد طبقات - تغییر جهت بلوک‌ها و معابر در صورت نیاز 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش سایه‌اندازی در کوچه‌ها و فضای میدان - جهت‌گیری قطعات و معابر 	حداکثر استفاده بهینه از تابش آفتاب
<ul style="list-style-type: none"> - عقب کشی ساختمان‌ها - حذف برخی قطعات 	<ul style="list-style-type: none"> - عرض ترکدن معابر و ایجاد محصوریت مناسب 	اصلاح معابر
<ul style="list-style-type: none"> - عقب‌روی بلوک‌ها و حذف برخی قطعات با تأکید بر عدم حذف قطعه‌ی مربوط به مسجد و حمام 	<ul style="list-style-type: none"> - خواناتر کردن میدان و جذب افراد و ایجاد تعاملات زیاد 	ارتقاء فرم هندسی میدان

بعد زمان

بعد ریخت شناسی

جدول (۱۶). راهبردهای پیشنهادی بعد ادراکی

سیاست	راهبرد	هدف	بعد ادراکی
<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از سطل‌های زباله‌ی در بسته - تقویت صدای اذان پیچیده شده از مسجد - تقویت حس لامسه که با حرکت در فضای میدان ایجاد می‌شود - حذف تابلوهای تبلیغاتی اضافی 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت غنای حسی مثبت بویایی، شناوایی، لامسه و بصری و حذف غنای حسی منفی آنها 	تقویت غنای حسی	

جدول (۱۷). راهبردهای پیشنهادی بعد اجتماعی

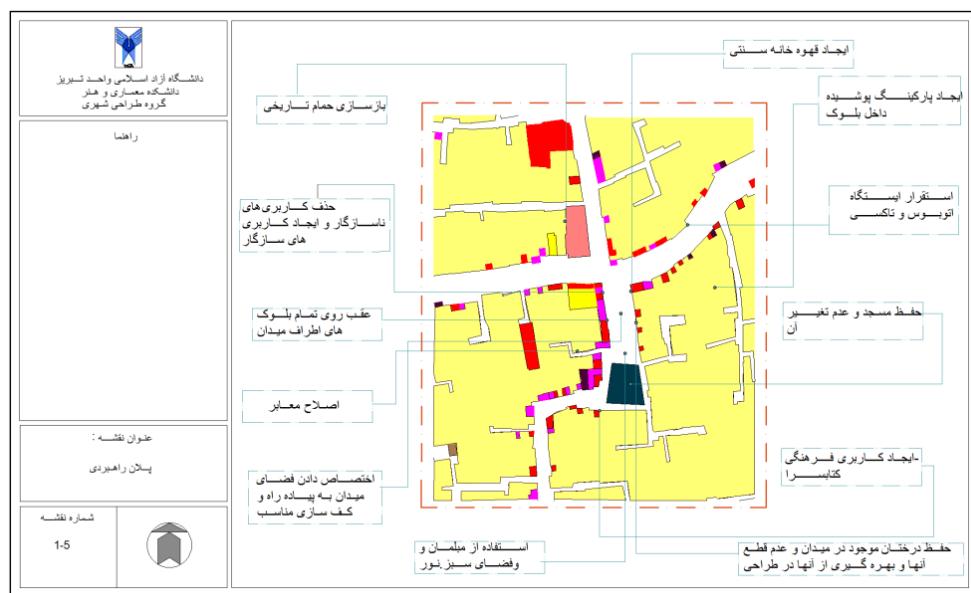
سیاست	راهبرد	هدف	بعد اجتماعی
<ul style="list-style-type: none"> - تعییه قهوه خانه سنتی برای استفاده افراد - ساماندهی قرارگاه‌های رفتاری موجود - امکان تشویق شوراهای محلی - تعییه مبلمان در فضای جهت نشستن و گفت‌وگو - تقویت مشارکت در بین مردم ایجاد فضای میدان به عنوان محور پیاده جهت سهولت استفاده از فضا و مراجعه بیشتر افراد 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء سطح روابط اجتماعی مردم در فضا و ایجاد فضاهای باز جمعی 	ارتقاء سطح روابط اجتماعی مردم در فضا	

جدول (۱۸). راهبردهای پیشنهادی بعد هدف

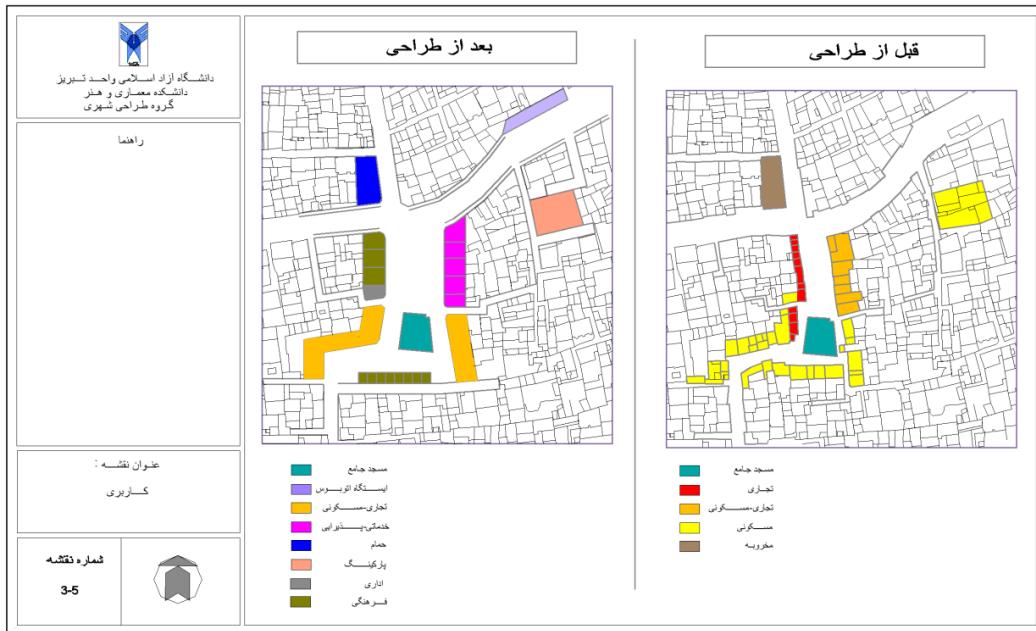
سیاست	راهبرد	هدف	بعد هدف
<ul style="list-style-type: none"> - تعریض معابر - اعطای وام نوسازی و بهسازی مسکن - ایجاد هماهنگی بین ساخت و سازهای قدیم و جدید - اصلاح خط آسمان-ریتم-تقارن و ... 	سیاست	راهبرد	
<ul style="list-style-type: none"> - تشویق مردم به کاشت گل و گیاه در بالکن یا قرار دادن گل-های جعبه‌ای جلوی مغازه‌ها و درب خانه‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضاهای سبز در محوطه 	تأمین سرزندگی فضا	
<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از مبلمان در قسمت‌های مختلف فضا یا استفاده از پای درخت یا پای جهیه گل‌ها به عنوان شستن 	<ul style="list-style-type: none"> - حذف خودرو از فضای میدان 	ارتقاء آرامش و بالا بردن حس خودمنوی بودن	
<ul style="list-style-type: none"> - قرار دادن اجنس‌ساز در داخل مغازه - استفاده از مصالح بومی - استفاده از فرم نمایهای سنتی - حذف کاربری‌های نامطلوب به لحاظ بصری - فضاسازی با پکار گیری نورپردازی و پوشش گیاهی جهت زیباسازی 	<ul style="list-style-type: none"> - جمع‌آوری اجنس‌ساز شده در فضای میدان برای فروش - نمایکاری ساختمان‌ها - شاخص‌تر کردن ساختمان‌های با ارزش هویت‌دار در فضا 	ارتقاء کیفیت بصری	۹
<ul style="list-style-type: none"> - حفظ درختکاری ردیفی موجود در فضای میدان - تشویق مردم به کاشت گل و گیاه در بالکن یا قرار دادن گل-های جعبه‌ای جلوی مغازه‌ها و درب خانه‌ها - بازسازی حمام و استفاده از نمای سنتی با استفاده از فرم گذشته‌ی فضا 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد فضاهای سبز در محوطه 	ایجاد سرزندگی در فضا	

جدول(۱۹). راهبردهای پیشنهادی بعد عملکردی

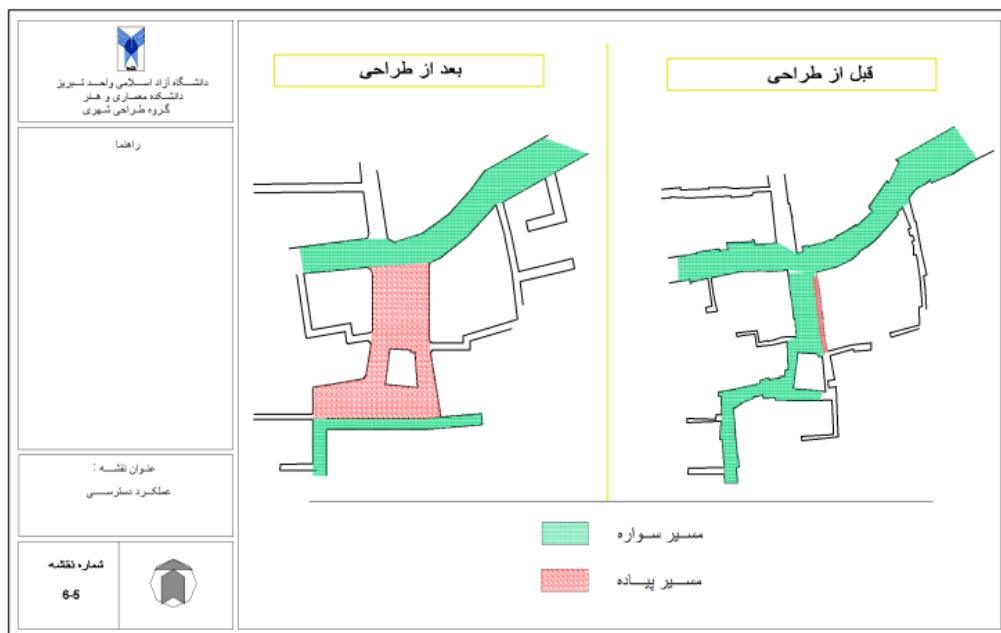
سیاست	راهبرد	هدف	
- کفسازی ویژه فضا - تغییر مسیر خودروهای گذری از میدان به مسیرهای فرعی - پیش‌بینی پارکینگ در فاصله‌ی مناسب نسبت به میدان	- حذف ترافیک خودرو در میدان - ایجاد پارکینگ عمومی	پیاده گذر کردن فضا کاهش ازدحام خودروها	
- پرهیز از قرار دادن مبلمان در قسمت‌هایی که مانع حرکت مردم می‌شود - پرهیز از ایجاد فرست برای افراد خلاف کار جهت حضور در میدان - قابل رویت کردن موانع در شب توسط روشانی مناسب - شبانه‌روزی کردن برخی از کاربری‌ها	- تأمین ایمنی فضا	ارتقاء سطح ایمنی و امنیت فضا	
- قرار دادن ایستگاه اتوبوس و تاکسی در نزدیکی میدان جهت سهولت رفت و آمد	- استفاده از وسائل نقیه خصوصی و عمومی	دسترسی سریع به میدان	
- حفظ یا بازسازی عملکردها - بازسازی حمام - باز زنده سازی چاده ابریشم - پیاده راه سازی محوطه‌ی میدان	- حفظ یا بازسازی عملکردها	تأکید به عملکردهای مهم در میدان	بعد عملکردی

شکل(۲). پلان پیشنهادی

شکل(۳). تغییر کاربری

شکل(۴). تغییر عملکرد دسترسی

شکل(۵).تغییر کالبدی

منابع

- آذر علی؛حسین زاده دلیر کریم.(۱۳۸۷).ساماندهی و بهسازی محلات سنتی با استفاده از رویکرد شهرسازی جدید نمونه موردي محله سرخاب تبریز،مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای،(۱۱).
- آمارنامه شهرداری کلان شهر تبریز،۱۳۹۱، معاونت برنامه ریزی و توسعه مدیریت آمار و اطلاعات،موسسه هاتف شهر.
- انتظار قراملکی،مهدى.(۱۳۹۳).تحلیلی بر توسعه ناپایدار محله‌ای، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز پردیس بین المللی ارس ابراهیمی محمدحسن(۱۳۸۸).میدان؛فضاهای تعریف نشده شهرهای ایرانی، نشریه هویت شهر،(۳).
- بهزادفر،مصطفی.(۱۳۹۰).هویت شهر نگاهی به هویت شهر تهران،تهران:موسسه نشر شهر،چاپ سوم پاکزاد،جهانشاه.(۱۳۸۶).راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران،تهران:انتشارات شهیدی،چاپ سوم پاکزاد،جهانشاه.(۱۳۹۰).سیر اندیشه ها در شهرسازی(۲) از کیفیت تا کیفیت،تهران:آرمانشهر،چاپ دوم.
- پاکزاد،جهانشاه.(۱۳۹۰).سیر اندیشه ها در شهرسازی(۳) از فضا تا مکان،تهران:آرمانشهر،چاپ دوم.
- پاکزاد،جهانشاه.(۱۳۹۱).مبانی نظری و فرایند طراحی شهری، تهران:انتشارات شهیدی ، چاپ پنجم
- پورمحمدی،محمد رضا.(۱۳۸۲). برنامه ریزی کاربری اراضی شهری،سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی،تهران:سمت.

- پوراحمد، احمد؛ مرادپور، نبی؛ حاتمی‌نژاد، حسین. (۱۳۹۷). بررسی تأثیر ابعاد کالبدی-فضایی بر پیاده مداری در شهر تهران نمونه موردی: محلات امیرآباد و دانشگاه تهران، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۵۱(۱۸).
- درسخوان، رسول؛ ظفری، داریوش؛ حسینی، محمدحسین. (۱۳۹۲). مقدمه‌ای بر مبانی نظری شهرسازی، تبریز: فروزنش، چاپ اول.
- رحیمی، لیلا. (۱۳۹۷). تبیین و ارزیابی عوامل تأثیرگذار در مطلوبیت میدان شهری مطالعه موردی: میدان ساعت تبریز، فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۴(۸).
- رفیعی امیررضا؛ رضوانی ایمان؛ کریمی مهرداد. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت فضایی میدان رويکرد طراحی شهری، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۷۳.
- رفیعی‌زاد ناصر. (۱۳۸۴). فرایند اجتماعی-فضایی هویت شهر مقدمه‌ای بر شناخت و توامندسازی هویت شهر ایرانی، تهران: فصلنامه آبادی، ۴۸.
- سلطان زاده، حسین. (۱۳۷۲). فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی با همکاری شهرداری تهران، چاپ پنجم.
- سلیمی زنگبار، یاسین. (۱۳۸۵). ن. گاهی به قراملک، انتشارات سلیمی یاسین، چاپ اول.
- شوای، فرانسواز. (۱۳۷۵). شهرسازی تخیلات و واقعیات. سید محسن حبیبی. تهران: مؤسسه انتشارات شکیبامنش، امیر؛ قربانیان، مهشید. (۱۳۹۴). مراکز شهری از مبانی تا راهنمای طراحی شهری، تهران: طحان، چاپ اول.
- صدر آرش؛ بانکیان تبریزی آرزو؛ رفایی افشار قزلباش شادی. (۱۳۹۸). تأثیر پیاده راه بر افزایش تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری بجنورد (نمونه موردی: خیابان طالقانی، محدوده میدان شهید تا مخابرات)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۹(۵۴).
- عدلتی بزاز مسعود. (۱۳۹۰). بررسی علل ناکارآمدی مراکز محله و ارائه راهکارهایی در جهت شکوفایی این مراکز، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد قزوین.
- عینی‌فر علیرضا. (۱۳۸۶). نقش غالب الگوهای عام اولیه در طراحی محله‌های مسکونی معاصر، نشریه هنرهای زیبا، ۳۲.
- قلمبردزفولی مریم؛ نقی‌زاده محمد. (۱۳۹۳). طراحی فضای شهری به منظور ارتقاء تعاملات اجتماعی، نشریه هویت شهر، ۸(۱۷).
- قربانیان، مهشید. شکیبامنش، امیر. خاکساری، علی. (۱۳۸۸). محله‌های شهری در ایران، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ دوم.
- کرمونا، متیو و دیگران. (۱۳۹۱). مکان‌های عمومی فضاهای شهری ابعاد گوناگون طراحی شهری. فریبا قرائی و دیگران. تهران: دانشگاه هنر، چاپ دوم.
- کنیرش، یورگن. (۱۳۹۲). میدان‌های شهری معماری و طراحی فضاهای باز، تهران: مؤسسه انتشارات، چاپ دوم.

- گلکار کوروش. (۱۳۸۴). چشم‌انداز شهر/ محله پیشنهاد یک چارچوب مفهومی برای صورت‌بندی بیانیه چشم‌انداز، نشریه هنرهای زیبا، (۲۴).
- گودرزی سروش محمد Mehdi Goudarzi Soroush Khalil. (۱۳۹۲). بازشناسی مفهوم هویت در فضای شهری، فصل- نامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی.
- لنگ، جان. (۱۳۹۱). طراحی شهری گونه‌شناسی رویه‌ها و طرح‌ها همراه با بیش از پنجاه مورد خاص. سید حسین بحرینی. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- لينچ، كوين. (۱۳۹۲). سیمای شهر. منوچهر مزینی. تهران: مؤسسه انتشارات، چاپ ۱۱.
- <http://nolli.uoregon.edu/default.asp>.
- neal, 2003, urban villages and the making of communities, sponpress,newyork.